

ANAOLU ANTİK KENTLERİ

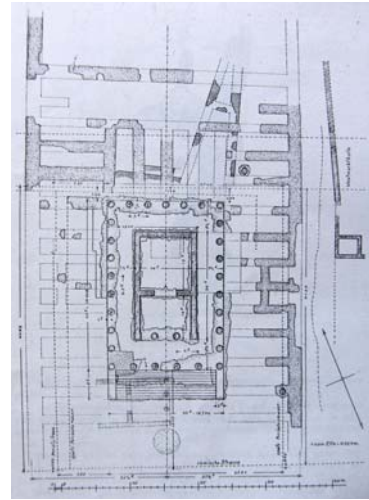
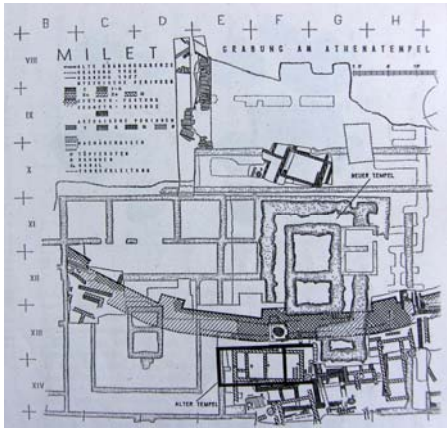
Dr. Öğr. Üyesi Akın TEMÜR

Sunumda yer alan tüm fotoğraflar telif hakkına sahiptir. Yalnızca eğitim amaçlı olarak kullanılmıştır. Başka bir amaç için kullanılamaz. Metin kısmı Prof. Dr. Nurettin KOÇHAN'IN «Eki Anadolu Kentleri» kitaplarından uyarlanmıştır.

TİYATRO LİMANI YAKININDAKİ ATHENA TAPINAĞI

Kentin en iyi bilenen arkaik tapınaklarından biridir. Tapınağın “eski” ve “yeni” olmak üzere iki evresi vardır. Eski Athena Tapınağı Arkaik Döneme, MÖ 8.-6. yüzyıllara tarihlenmektedir. Yeni tapınak ise önceleri Klasik Döneme verilmek istenmiş, ancak buluntular bu tapınağın da MÖ 6. yüzyıl sonlarında inşa edildiğini ve MÖ 494 Pers tahribinde yıkıldığını ortaya koymuştur.

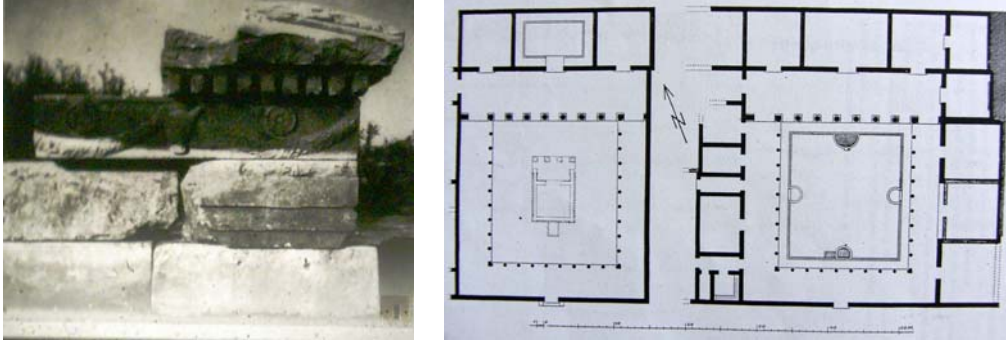
Yeni tapınak Miletos yakınındaki Beşparmak dağlarından getirilen irili ufaklı temel taşlarından kolaylıkla tanınabiliyor. Tapınak 17 m. genişlik, 29 m. uzunluğunda olup alışılmışın dışında güney-kuzey doğrultusunda podyum üzerine oturtulmuştur. Kalıntılara göre tapınakta ion başlıklı sütunlar kullanılmış, önde 6, arkada 7, yanlarda 10’ar sütun yer alıyor. Güney-kuzey yönündeki tapınağın yerinde daha önce, doğu-batı yönünde uzanan eski tapınağın var olduğu yapılan kazılardan anlaşılmış ve yakınında yuvarlak hazine binası ve mendirek bulunmuştur. Hazine binası, tapınak ile ilişkili olmalı. Mendirek ise Limanın hemen yakınında olduğunu gösterir.

ATHENA TAPINAĞI YAKININDAKİ EV

Athena Tapınağı'nın hemen batısında yer alır. Sütunlarla çevrili olan avluda bir naiskos bulunmaktadır. Avlunun kuzey tarafındaki sütunlu galeride girlandlı bir friz ve üçgen alınlıklı bir çatı yer almaktaydı. Bu bezemeler II. Eumenes Dönemine (MÖ 197-159) aittir. Ayrıca burada II. Eumenes'in heykeline ait bir

kaide bulunduğundan burası onun kült evi olabilir. Roma döneminde iki kez onarılıp değiştirilmiş ve naiskos kaldırılıp ev genişletilmiştir.

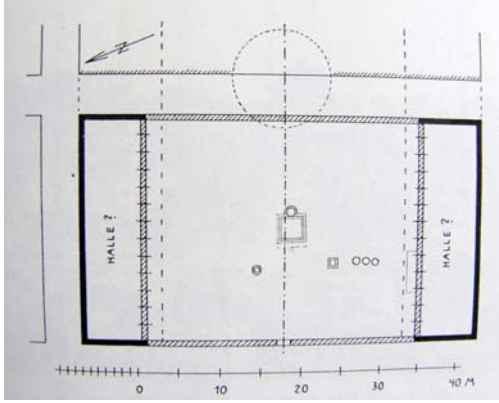

DELPHİNİON

Kuzey Agora'nın doğusunda, Capito Hamamı'nın kuzeyinde yer alan Delphinion, kentteki kutsal merkezlerin en büyüğü idi. Bu kutsal alanda Apollon Delphinios'a tapınılıyordu. Helen dilinde Delphis, yunus balığı anlamına geliyordu. Yunus balığı da akıllılığı ve müzik severliği nedeniyle Apollon'un kutsal hayvanı olarak kabul edilmesinin yanı sıra, Apollon aynı zamanda denizcilerin ve gemilerin koruyucusu olarak kabul edilirdi. Apollon'un, yunus balığı kılığında denizcilere Delphi yolunu gösterdiği, hatta rahiplere yunus balığının yol gösterdiği kabul edilirdi. Miletos gibi kolonileri olan kentte bu tanrının önemini bir kat daha aktarmaktadır. Bu kutsal alan ilk olarak Arkaik Dönem'de yapılmış olmasına karşın günümüze ulaşan kalıntılar Hellenistik Döneme aittir. Ele geçen köşe akroteri ve korniş parçası MÖ 6. yüzyıla aittir. Bu buluntular yapının Arkaik Dönemi hakkında bilgi edinmemizi sağlıyor. 50 X 60 m ölçüsündeki kutsal alan, Hellenistik Dönemde içten Dor düzeninde stoalarla çevrili idi. Roma Döneminde bu stoalar Korinth düzeninde inşa edilmiş. Giriş batı yöndeki üç girişli bir kapı ile sağlanıyordu. Roma Döneminde aynı yere bir propylon yapılmıştır.

Avlunun içinde bir sunak, üç exadra, bir yuvarlak yapı ve Arkaik Döneme ait taşınabilir dört sunak bulunmuştur. Bunlardan en erken olanı Tanrıça Hekate'ye aittir. Batıdan girilince, avluda ön orta kısımda yer alan yapı kalıntıları sunağa aittir. Yarım daire şeklindeki bu exadraların üzerine adak eşyaları konuluyordu. MÖ 5. yüzyılda orta kısımda bir sunak olduğu halde Roma döneminde bu kaldırılarak küçük bir tapınak inşa edilmiştir.

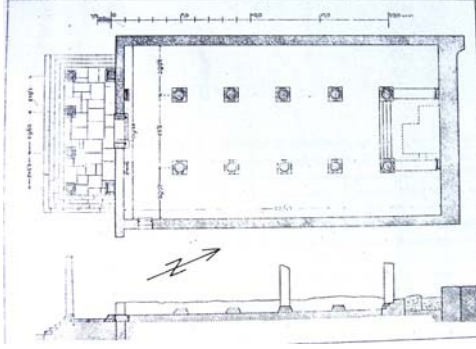
Burada bulunan bir yazıttan anlaşıldığı kadarıyla ahşap çatıya adak eşyalarının asılması yasaklanmış. Bu yapıdaki gelişim kapalı çatıdan açık avluya doğrudur. Her yıl ilkbaharda Tauron ayında yapılan törenlerde Didyma'ya gidecekler bu yapıdan hareket ederlerdi. Bu yapıda diğer kentlerle yapılan anlaşmalar ve listelere ait çok sayıda yazıt ele geçtiğinden buranın devlet arşivi olarak kullanıldığı sanılıyor. Ancak Roma döneminde yazıtlar, yazılı kısımları alta gelecek şekilde tabana döşenmiştir. Bunların döşenmesinin nedeni deniz suyunun yükselmiş olmasıdır.

SERAPİS TAPINAĞI

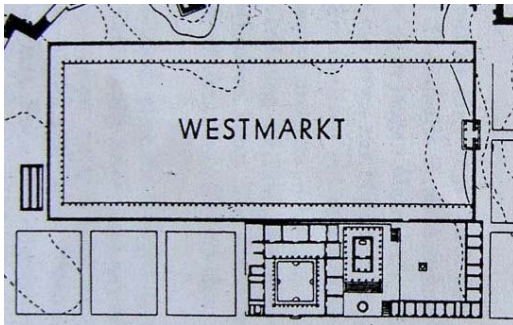
Güney agora ile Faustina hamamı arasında yer alır. Mısır orduları Anadolu'ya girince Mısır tanrıları da Anadolu'da saygı görmeye başladı. Bu tapınak plan ve yapı tarzı yönünden Geç Antik Dönem yapılarına benzer. Serapis, Kral I. Ptolemaios döneminde (MÖ 304-285) Osiris ile Apis'ten ortaya çıkmış ve Helios ile birleştirilmiştir. İmparator Septimius Severus döneminde (193-211) bu inanç yaygınlaşmıştır. Tapınak bir kilise görünümünde olup üç bölümlüdür. 12.50x22.50 m. boyutlarındaki tapınaktan yivsiz ion sütunları ve başlığı ele geçmiştir. Sonradan eklenmiş izlenimi uyandıran bir yazıtta pronaostan bahsedilir, ancak pronaos belirlenememiştir. Yazıtta Julius Aurelios Menekles'in adı geçer. İsim ve harf karakterine göre bu yazıt Aurelian dönemine (MS 270-275) tarihlenmektedir. Bu imparator güneş kültürünün savunucusu idi. Günümüze gelen tapınak Septimius Severus döneminde, propylon ise daha sonra inşa edilmiş olmalıdır. Tapınağın ön kısmında 2x4 sütun varken yanlarda sütun yoktur. Giriş

güneybatıdadır. Ayrıca güneydoğu köşede bir yan giriş tespit edilmiştir. Propylon bezeme yönünden zengin olup kompozit sütun başlıklarına sahiptir. Ön kısımdaki tavan kasetlerinde tanrı büstleri yer alır. Cella iki sıra sütun ile üçe bölünmüş. Aradaki kare bölüm de sütunlarla duvar arası örülmüş içi kapatılmıştır. Burada bir sunağın yer aldığı kabul edilir.

BATI AGORA

Doğu-batı yönünde uzanan agora dikdörtgen bir plana sahip olup 79 m. genişliğinde 191 m. uzunluğundadır. Athena Tapınağı'nın kuzeyindeki agoranın güney galerisinin arka duvarı ve temelinde tapınakla aynı teknikte taşlar bulunmuştur. Agora Hellenistik döneme ait olmalıdır. Mimari bezemeler ile hem agoranın hem de tapınağın altında bulunan terra-sigilata parçaları da bunu kanıtlıyor. Agoranın doğu orta kısmında yer alan propylon ise Roma döneminde eklenmiştir. Hellenistik dönem öncesi buranın liman olduğu sanılıyor. Çünkü buradaki kazıda Arkaik özellik gösteren mendirek ve bir depoda bol miktarda amphora ele geçmiştir.

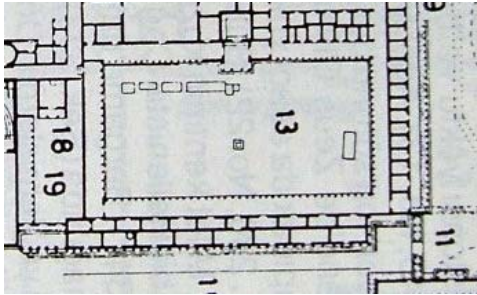
KUZEY AGORA

Pers tahribinden sonra kent planlanırken agoranın yerinin boş bırakılmış olması agoranın yapımının o dönemde planlandığını göstermektedir. Aslanlı limana açılan agora tamamen kazılmamış bazı sondajlar açılmıştır. Birçok kez onarılmış olan bu agoranın ilk inşa tarihini kesin olarak verebilecek buluntu ele geçmemiş olmasına karşın bazı kalıntılara dayanarak MÖ 5.-4. yüzyıla kadar geri gittiği söylenebilir. Agoranın limana bakan galerisi tamamen mermerden yapılmıştır. Dor düzeninde olan bu yapı İskender'den önce inşa edilmiş olmalı. Batı kanattan taşan ve güney yönde uzanan kuzey taraf odaları limana açılır. Bu kısmın arka odaları yoktur. Bu şekliyle bu kısım agoradan çok bir liman yapısını andırıyor. Geç Hellenistik dönemde agoranın doğu tarafı bir duvarla kapatılmış, orta kısma mermer kapı açılmıştır. Ancak kapıya ait fazla buluntu ele geçmemiştir. Kapı Geç Roma döneminde örülerek kapatılmıştır. Buradaki dükkânların bir sırası agoraya bir sırası da dışa kutsal yola açılmaktadır.

Agoranın kuzeybatısında tamamen kazılmamış olan peristyl ve hemen güneyinde Prytaneion yer almaktadır. Dor düzenindeki sütunlu galeri peristyl ve prytaneiona uygun olarak bütün agorayı çevirir. Böylece bu iki yapı sanki agoranın bir parçasıymış gibi görünüyor. Üst kattaki sütunlar ion başlıklıdır. Bu bölümün önünde heykel kaideleri yer almaktadır. Bu yapı tam simetrik olmasıyla Yüksek Hellenistik dönem özelliği taşıyor.

Erken Roma döneminde Delphinion ile Agora arasında sütunlu bir kapı yapılmıştır. 3.84m genişliğindeki kapının düz çatısını her bir taraftaki 6 sütun taşımaktadır. Kapı iki basamaklı bir alt yapı üzerine oturtulmuştur. Kapı MS 1. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiştir.

Hellenistik dönemde iki anıtsal aslan heykeli limanın iki tarafına yerleştirilmiştir.

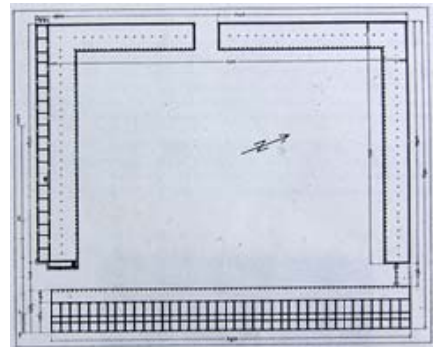

GÜNEY AGORA

Tamamı kazılmamış 189.20 X 196.45 m. ölçüleriyle en büyük agoralardan biridir. MÖ 2.yüzyılın ortalarında ilk olarak inşa edilmeye başlanan yapının ilk önceleri devlet agorası olarak planlanıp planlanmadığı bilinmiyor. Hellenistik Dönemde agoranın dört tarafı dor düzeninde stoalarla çevrilmişti. Agoranın doğu tarafında iki sıra halinde dükkânlar yer almaktadır. Bunlarda 39 adedi içe, 39 adedi de dışa açılmaktadır. Bu doğu galerisinin geliri Didyma Apollon tapınağının inşası için ayrılmıştır. Bunu Didyma'da elegeçen bir yazıttan anlıyoruz. Ayrıca Kuzey Agora'nın kuzeybatı köşesinde bulunan bir yazıtta Güney Agora'nın devlet agorası olduğu belirtilmiştir. Yine Kuzey Agora'da bulunan bir yazıtta I. Seleukos'dan bahsedilmektedir. Buna göre de bu agora I. Antiokhos döneminde yapılmış olmalıdır. Diğer üç taraf daha sonra eklenmiş olmalıdır. Bunları da içten Dor sütunlu galeriler çeviriyor. Güney taraftaki 19 dükkândan biri içe, biri dıştaki caddeye açılıyor. Agoranın kuzeydoğu köşesindeki ana kapısı yüksek Hellenistik dönem sonunda inşa edilmiş olup bugün Berlin Pergamon Müzesi'ndedir. Agoranın en anıtsal kısmı kuzeydoğu köşedeki kapıdır. Yerinde yalnızca 29 m. Uzunluğunda bir podyum kalmıştır. Üç basamaklı bir alt yapı üzerinde iki katlı olarak inşa edilmiştir. Roma'daki barok yapılarla karşılaştırıldığında sade yapısıyla Anadolu Hellenistik Dönem stiline devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Kapı stili Antoninler dönemini yansıtır. Batı yönde orta kısımda Jüstinian dönemde agoraya giriş çıkışı kolaylaştırmak için bir kapı açılmıştır. Burada elegeçen bir kadın heykeli yüksek Hellenistik dönem stilini yansıtır. Güneybatı köşedeki kapı Roma döneminde inşa edilmiş olup sade bir yapıya sahiptir. Doğu galerinin dor sütunları yivli olup geç dönem olanları yivsizdir.

Güney Agoranın batı girişi önünde Jüstinian dönemi yapısının içinde bir korinth sütun başlığı ile bir ante başlığı bulunmuştur. Ayrıca burada bulunan bazı yazıtlardan halkın Kraliçe Laodike'ye bir adakta buldukları

anlaşıyor. Bu buluntulara göre yapı Güney Agora yakınında olmalı. Olasılıkla yazıtlar ışığında Laodike'nin II.Antiochos'un karısı olduğunu söyleyebiliriz. Bu yapıda bunlara adanmış bir tapınak olmalı.

BÜYÜK LİMAN ANITI

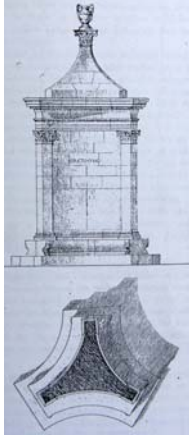
Hellenistik dönem sonunda limana biri büyük diğeri küçük olmak üzere iki anıt inşa edilmiştir. 11 m çapında dairevi altlık üzerine oturtulmuş olan Büyük Liman anıtı ilk inşa edilen anıttır. Bu anıt yüksek kaide üzerinde oturan üçayak altında Miletos'un sembolü aslanlar yer almış olmalı. Bunların altında kenarları içbükey bir kaide yer alır. Bunun altındaki kaidenin uç kısımları gemi pruvasına benzetilmiştir. Bunların da aralarında tritonlar anıtın deniz zaferi ile ilgili olduğunu gösterir. Anıt Geç Hellenistik dönem özelliği taşır. Bu anıt Augustus'un MÖ 31'de Actium'da kazandığı zafer anısına dikilmiş olabilir. Ayrıca MÖ 63 yılında Miletos'ta büyük saygı gören Pompeius ile de bağlantılı olabilir. Araştırmacıların çoğu bu ikinci görüşü benimser. Çünkü Pompeius, Akdeniz'de korsanlarla savaşmış, korsanlar daha önce Didyma'yı yağmalamışlardı.

KÜÇÜK LİMAN ANITI

Plan yönünden Büyük Anıt'a benzer olmasına karşın daha küçük bir yapıdır. Mezar anıtını andırır. Buna ait bir blokta C. Grattio C. F. Gal(eria) adı okunur. Ancak bu kişinin yaşadığı dönem bilinmiyor. Yazıt stiline göre MS 1. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenir. Buna göre anıt Flaviuslar dönemine tarihlenmektedir.

TİYATRO

Tiyatro Limanı ile Aslanlı Liman arasındaki Klasik ve Hellenistik dönemlerde kentin akropolünün yer aldığı tepenin eteğindedir. Kapladığı alan bakımından Anadolu'nun en büyük tiyatrosudur. Hellenistik dönem kökenli tiyatro, ilk önceleri yaklaşık 5300 kişilik iken, çeşitli dönemlerde onarılmış ve zamanla genişletilip seyirci kapasitesi artırılmıştır. Günümüz kalıntıları Roma dönemine ait olup yaklaşık 15 bin kişiliktir. Kavea başlangıçta her biri yirmi basamaklı üç bölüme ayrılmış en alt kısım altı dikey merdivenle beş, orta kısım on, üst kısım ise yirmi bölüme ayrılmıştır. Kaveanın alt bölümünün orta kısmına devşirme malzeme ile imparator locası yapılmış ve buna ait iki sütun yerinde görülebilmektedir. Başlangıçta sahne binası 15 m. uzunluğunda olmasına karşın daha sonra 28 m. en son 140 m. uzunluğa erişmiştir. Auditorium'un yüksekliği de yaklaşık 30m.dir. Roma döneminde sahne binası iki katlı inşa edilmiş, Geç Antik çağda genişletilmiştir ve üçüncü kat eklenmiştir. Sahne binasına avlanan eroslar frizi işlenmiş, bu frizler Aphrodisias ekolünün stilini yansıtır. Güney batı kanatta bulunan yazıtta göre Roma dönemi yapısı Antoninler döneminde inşa edilmiştir.

İlk ve ikinci skene yapısında monolit sütun ve payeler kullanılmıştır. Burada yeşil kırmızı ve mavi damarlı mermerler kullanılmıştır. Burada kullanılan frizlerden bazıları Hellenistik Döneme aittir. İkinci evre Diadokhlar dönemine verilmektedir. Tiyatroda bir simetri yok. Batı girişte merdiven olmasına karşın doğuda görülmez. Batıda kuzeye doğru yönelen iç geçit doğuda düzdür. Paradoslar da farklı yapılmıştır. Batıdaki serbest basamakların doğusunda eski kutsal bir yer olan kaynak mağarası bulunmaktadır. Buraya Roma döneminde harçlı kemerler yapılmıştır.

